Дати

CXXV

Тимофій Ліокумович*

БІЛЯ ВИТОКІВ ЛІТЕРАТУРНОГО ПОБРАТИМСТВА: РОЛЬ ЯНКИ КУПАЛИ В РОЗВИТКУ І ЗМІЦНЕННІ ЗВ'ЯЗКІВ БІЛОРУСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУР

Українськими та білоруськими літературознавцями (С.Александрович, Л.Бондар, М.Гольберг, І.Денисюк, В.Дорошенко, Т.Кобржицька, В.Коптілов, М.Ларченко, Е.Мартинова, П.Охріменко, В.Рагойша, П.Тичина, В.Чабаненко, Б.Чайковський та ін.) уже чимало зроблено для вивчення взаємозв'язків Янки Купали з українською літературою, однак чимало аспектів цієї проблеми ще залишається поза увагою дослідників[1]. Сама проблема не перестає бути актуальною не тільки тому, що з іменем білоруського класика пов'язане активне становлення, розширення й поглиблення білорусько-української творчої взаємодії, що значно посприяла розвиткові словесності двох націй у перший пол. XX ст., а й тому, що вирішення проблеми взаємозв'язків Янки Купали з українською літературою може послужити, зважаючи на нинішні реалії, прикладом поваги до культурних цінностей інших народів, плідності творчих комунікацій, що надихають на подальшу взаємну співпрацю літератур, позитивно вплинути на сучасний літературний процес, стати спонукальним поштовхом до розширення добросусідських білорусько-українських контактів, що ґрунтуються на глибоких типологічних сходженнях споріднених літератур, уникаючи при цьому кон'юнктурних виявів надмірної політизації стосунків і вузьколобого суб'єктивізму, переконуючи в необхідності підтримки дружніх почуттів для збереження лінії взаємозацікавлення.

* * *

Усе життя Янка Купала любив Україну як рідну сестру Білорусі. Він глибоко знав її історію, цінував її милозвучну мову. Особливий інтерес виявляв до українського фолькору, був захоплений українськими народними піснями, кожна з яких уявлялася йому відображенням цілого століття, сприймалася як драма, повість або поема. Деякі сюжети й мотиви української народної поезії, образи українського фольклору він творчо використав. Підтвердженням служать, наприклад, поема "Бандароўна", вірші "Я бачыў", "Я казак не казак..." та низка інших творів. Народний поет Білорусі радів досягненням українського народу. Своє тепле почуття до братньої землі він проймаюче висловив у вірші "Украіна" (1935): "Украіна, цвеце любы, Сонцам гадаваны..."[2]

---

* *Тимофій Ліокумович* 1936 року народження, доктор філологічних наук, професор, автор книжок "Янка Купала и русская литература: Многогранность творческих взаимосвязей" (1996, ч. 1, 1998, ч. 2), "Потомки А.С.Пушкина в Беларуси" (1999, 2-е изд.), "Белорусские сполохи" (2007), один з авторів "Нарысаў беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей" (1994, тт. 2,3), статей у збірниках "Мастерство перевода" (М., 1981), "От западных морей до самых до восточных..." (М., 1999) та ін., а також окремих публікацій в українських виданнях. Нині мешкає в одному з передмість Чикаго.

[1] *Янка Купала* та Якуб Колас і Україна. – Суми, 1982.

[2] *Купала Янка.* Збор твораў: В 7 т. – Мн., 1972-1976. – Т. 4. – С.248. Далі в тексті вказані відповідні том і сторінка. – *Т.Л.*

До того ж і художня форма Купалових творів виявилася суголосною з формами української поезії. Такий збіг творчих систем пояснювався спорідненістю двох слов'янських мов та спільністю законів віршотворення, з одного боку, а з другого — творчим навчанням та орієнтацією молодого білоруського поета на досягнення української літератури, і насамперед зверненням до традицій Тараса Шевченка, якого він вважав одним зі своїх учителів. Янка Купала зізнавався, що усвідомити себе білоруським поетом допомогли йому книжки В.Дуніна-Марцинкевича і Ф.Богушевича (7; 428), але важливу роль у цьому відіграв і великий Кобзар: "Украінскі народны паэт, яго мова выклікалі ў мяне любоў да роднай, беларускай мовы..." (3, 205).

З перших кроків літературної діяльності Янка Купала цікавився українською літературою: "Украинскую литературу я люблю больше, может быть, чем какую-либо другую. Объясняется это, я думаю, одинаковым социальным и национальным положением белорусского и украинского народов в минулом и в настоящем. К тому же украинская литература, как никакая другая, сумела выразить в прошлом и настоящем думы и настроения своего народа. Из украинских поэтов больше всего, конечно, люблю Шевченко..." (7; 435-436).

Справді, інтерес до української літератури в Янки Купали народжувався і зростав разом зі збільшенням захвату поезією Т.Шевченка, яку любив і цінував білоруський народ, убачаючи в ній вираження і своїх ідей волі та незалежності. Задушевно сказав про це поет на VI ювілейному пленумі РСП СРСР у Києві (1939), присвяченому 125-літтю від дня народження Кобзаря: "Доля нашага народа была цесна звязана з доляй Украіны [...]. Таксама, як і ўкраінскі народ, стагнаў наш народ пад ярмом польскіх паноў і царызму. Таксама пакутаваў наш народ на сваёй зямлі, як пакутавалі і іншыя прыгнечаныя царызмам народы.

І калі неймаверна цяжкая няволя гняла працоўнага беларуса да зямлі, ён спяваў журботную песню Тараса:

Раве ды стогне Днепр шырокі,
Сярдзіты вецер вые, дзьме...

А калі гора на момант развейвалася і наступалі хвіліны радасці, беларус спяваў:

Ад сяла да сяла
Танцы і музыкі...

Калі ж у душы беларуса нараджалася вялікая вера ў будучыню, тады ён, як клятву, дадзеную на магілах бацькоў, паўтараў:

Пахавайце ды ўставайце,
Ланцугі парвіце,
І варожай злой крывёю
Волю акрапіце.

Так, не праз кніжкі, а праз народ яшчэ дзецьмі пазнавалі мы творчасць Тараса Шаўчэнкі, [...] не ведаючы, хто іх склаў". (7; 301-302).

Поезії великого Кобзаря прийшли до Янки Купали з вуст білоруських селян як вираження народного горя, страждань і протесту проти злої недолі. Тарасова пісня "адгукнулася, запела зразумелым словам" (5; 210), "знайшла водгалас пачэсне ў сэрцы беларускім" (2; 83),

Бо йшла доля беларуса
З доляй украінца
Аднолькова — ў поце, ў слёзах,
Церневым гасцінцам.

Бо згіналі аднолькова
Змалку да сканання,
Шыі ў ёрмах і чакалі
Яснага світання (5; 210).

Українська література безпосередньо вплинула на ідейне й художнє становлення та розвиток таланту співця білоруської недолі. Т.Шевченко служив для нього прикладом беззастережної любові до народу, відваги в боротьбі проти експлуататорів. Білоруський поет вважав, що український Кобзар найсильніший духом серед усіх письменників світу, мужній, як сам народ.

Янка Купала визнавав, що в деяких його творах є відголоски Шевченкової музи. Нариклад, уплив поеми "Сон" можна вловити в його ранніх поезіях "І як тут не смяяцца", "Сон", "Разлад" тощо. Перекладач купалівського твору "Вясна" Т.Масенко був переконаний, що він "по сіле і выразнасці, па сваёй суровай праўдзівасці, з якой выкрываецца сацыяльны прыгнёт беларускага сялянства пры царызме, вельмі падобны да песень вялікага ўкраінскага кабзара Тараса Шаўчэнкі, у якіх ён з болем і гневам расказвае аб паднявольным жыцці ўкраінскай прыгоннай вёскі" (3; 206-207). У класиків двох літератур не тільки перегукуються окремі твори, а й назви збірок суголосні ("Кобзар" – "Гусляр"), що свідчить про близькість філософсько-естетичних поглядів.

Білоруський поет уважно ставився до творчих досягнень Кобзаря, був знайомий з працями М.Чернишевського, М.Добролюбова та інших дослідників про нього, творчо розвивав та збагачував його демократичні традиції на білоруському ґрунті. М.Рильський якось завважив: "Мы не раз ощущали звуки неподкупной музы Тараса в скорбных и гневных [...], радостных и светлых [...] строках Купалы" (4; 320). Відчувши в Шевченковій поезії суголосся з тими думами та надіями, що хвилювали білорусів, Янка Купала на початку творчого шляху звернувся до перекладу творів Кобзаря білоруською мовою, хоч царська влада не хотіла допускати полум'яні рядки українського співця до народу. Цензура не дозволяла робити переклади його творів так само, як і забороняла самі твори рідною мовою.

Янка Купала сприймав Т.Шевченка як "праслаўленага бацьку ўкраінскай свабоды" (2; 80), вважав його "сынам верным народа" (2; 81), "геніяльным рэвалюцыянерам-паэтам" (7; 262).

Образ Кобзаря надихнув співця Білорусі на написання в 1909 році поезій "Памяці Т.Шаўчэнкі" і "Памяці Шаўчэнкі", в яких подана висока оцінка життя та творчості українського поета, що став для Янки Купали взірцем служіння народу. Насамперед Кобзар приваблював його тим, що "Дух збудзіў свайму народу Сваім гучным словам, Навучыў любіць свабоду, Родны край і мову" (2; 82), що "роднага слова ў сабе не глушыў" (2; 81). Пізніше білоруським поетом була створена натхненна поема "Тарасова доля" (1939), котра вплелася неповторною квіткою у вінок пам'яті безсмертному співцю України. Т.Шевченко постав у ній як людина могутньої волі, як прекрасний поет, наділений незвичайним талантом, як патріот рідної землі з яскравою трагічною долею. Знайомство Янки Купали з літературною спадщиною Кобзаря допомогло йому вивірити свої народні ідеали на загальнолюдську цінність, вивести свій народ із небуття на історичну магістраль.

Янці Купалі було втішно усвідомлювати, що народи, країни відчули глибину і красу поезії геніального Т.Шевченка в її повноті, що вона стала улюбленою в усіх куточках земної кулі.

Співець відродження Білорусі був невтомним пропагандистом поезії Т.Шевченка, сприяв тому, щоб Тарасова пісня на весь голос звучала білоруською мовою: "Радасна зараз працаваць над перакладамі гэтых цудоўных твораў, ведаючы, што іх не давядзецца хаваць і што іх будуць чытаць сотні тысяч беларускіх рабочых, калгаснікаў, інтэлігентаў" (7; 296). Він переклав 23 твори Т.Шевченка. Сред них такі відомі поезії та поеми, як "Заповіт", "Сон", "Тополя", "Катерина", "Гайдамаки", "Тарасова ніч" тощо. Переклади співзвучні з оригіналом, достойно представили білоруському читачеві музу Т.Шевченка, що пояснюється не тільки майстерністю перекладача, а й спорідненістю талантів двох народних поетів, близькістю світосприйняття.

Янка Купала разом із Якубом Коласом редагував перше білоруське видання "Кобзаря" (1939). Він прищеплював білоруським поетам благоговійну любов до спадщини Т.Шевченка, прискіпливо ставився до їхньої перекладацької

роботи, вимагаючи логічної ясності й художньої виразності кожного рядка, кожного слова.

П.Глєбка згадував: "Я помню, што калі мы працавалі над перакладамі твораў Шаўчэнкі на беларускую мову, Іван Дамінікавіч часта злаваўся:

— Што гэта ў вас тут за рыфмачка, паглядзіце...

— Асананс, Іван Дамінікавіч.

— Нішто сабе асананс: "браце" і "хата".

Купала быў патрабавальны і да сябе і да іншых"[3].

Про те саме стверджував і П.Бровка, також залучений Янкою Купалою до роботи над перекладом шевченківських творів: "Надзвычай уважліва ставіўся ён да гэтае справы. І патрабавальна. Я адчуў гэта добра на сабе"[4].

Янка Купала пишався тим, що своїми перекладами білоруські поети показали силу і красу поезії Т.Шевченка рідною мовою. Він вважав Кобзаря достойним учителем художньої майстерності. Йому було до душі те, що білоруські поети вчаться на високих зразках Шевченкової поезії, люблять і цінують її.

Янка Купала багато зробив для того, щоб увічнити пам'ять великого сина України в Білорусі. Він прийняв активну участь у підготовці та проведенні 125-літньої річниці від дня народження Т.Шевченка в Білорусі та в Україні. Напередодні знаменної дати він разом із Я.Коласом та П.Бровкою виступив у республіканській газеті "Звязда" (29.098.1938) із закликом достойно відзначити цю важливу подію. Білоруські письменники наголосили, що вшанування Т.Шевченка — свято багатонаціонального читача. Вони окреслили обширну програму підготовки до славного ювілею в республіці: завершити роботу над перекладами творів Кобзаря білоруською мовою; Державному видавництву БРСР добре підготуватися до випуску його книжок; Спілці художників вважати за честь їх достойно оформити; видати книжку Т.Шевченка і для шкільної бібліотеки; секції критиків підготувати збірник статтей, присвячених українському поетові, вивчити його вплив на білоруську поезію, підготувати кваліфікованих доповідачів для виступів на заходах і в колгоспах; Державному хору Білорусі вивчити пісні на слова українського поета; широко висвітлювати підготовку до ювілею у пресі.

Натхненно виступив Янка Купала на Шевченківському пленумі в Києві, на відкритті пам'ятників Кобзарю в Харкові й Каневі, наголошуючи на непересічному значенні генія у зміцненні взаєморозуміння українського та білоруського народів, акцентуючи на його потужному впливі на слов'янські літератури. Він передав українським літераторам від письменників Білорусі портрет Т.Шевченка, виготовлений із кількох тисяч шматочків дерев різних порід, що прикрашають Білорусь. Поетові здавалося, що там є навіть шматочки тих столітніх дерев, які колись шуміли над головою Тараса, що йшов білоруськими лісами з Вільно в Петербург. Цей портрет вдалося зберегти в роки війни. Тепер він експонується в музеї Т.Шевченка в Києві.

Всенародні торжества на честь Кобзаря сприймалися Янкою Купалою як підтвердження могутнього розквіту української культури. Своїми віршами, статтями та виступами про співця України, перекладами його творів він здійснив вагомий внесок в укріплення співдружності народів і літератур. До речі, у своїй брошурі "Культурний прогрес народів СРСР" ("Cultural progress among the non-Russian nationalities of the USSR", 1939), написаній спеціально для зарубіжних читачів, Янка Купала знову звернув увагу на видатну роль Т.Шевченка в розвитку культури. Він з гордістю заявив: "У СССР няма цяпер куточка, дзе б імя гэтага вялікага песняра не было вядома ў кожнай хаце"[5].

* * *

Янка Купала прийшов у літературу як виразник дум і сподівань знедоленого білоруського народу. В його творах зазвучали не тільки скарги на гірке життя,

---

[3] *Такі* ён быў: Успаміны пра Янку Купалу. – Мн., 1975. – С. 99-100.

[4] *Успаміны* пра Янку Купалу. – Мн., 1982. – С. 106.

[5] *Пуцявінамі* Янкі Купалы. – Мн., 1981. – С. 238.

[6] *Рыльский М.* О поэзии. – М., 1974. – С. 314.

а й гарячий заклик до боротьби за соціальну й національну свободу. До суворої пісні "неутомимого искателя счастья народного"[6] невдовзі почали дослухатися пригнічені інших національностей, сприйнявши її як розповідь про свою власну долю, про свої вікові надії.

Першою купалівську пісню підхопила Україна. Близько до серця вона прийняла його молодий та задушевний голос. На початку 1908 року у Львові вийшла друком українською мовою боршура І.Свентицького "Відродження білоруського письменства", в якій були вміщені в оригіналі поезії Янки Купали "Што ты спіш?.." і "Там".

Цього ж року українська преса доброзичливо відгукнулася на вихід першої купалівської книги "Жалейка". У газеті "Рада" зазначалося: "Творы Я.Купалы – смелы заклік да лепшага жыцця, да здабыцця яго" (7; 581).

Уважно поставився до Янки Купали, побачивши в ньому палкого подвижника білоруського відродження, український історик та громадський діяч Михайло Грушевський.

З 1909 року купалівські твори стали з'являтися в українських перекладах.

У 1929 році Янку Купалу вибрали дійсним членом Академії наук Української РСР.

Проблеми, порушувані в купалівській творчості, виявилися для України близькими, такими, що турбували українців так само, як і білорусів. "У могутньому рухові поневоленої юрми, яка прагне "людьми зватись" ("А хто там іде?"), відчувалася потужність ходи Шевченкового "Кобзаря" та громові відлуння "Каменярів" Франка", – зауважив пізніше Р.Лубківський[7]. Деякі з купалівських поезій на стільки органічно ввійшли в обіг української культури, що стали складовою українського фольклору, духовного життя українського народу. Так його поезії "Алеся" й "Вечарынка" були записані фольклористами як народні українські пісні. Максим Рильський повноправно стверджував: "Не преувеличивая, скажу, что Украина для Янки Купалы была как бы его второй родиной"[8].

* * *

Зміцненню творчих взаємозв'язків з письменниками України, зростанню інтересу до їхніх творів сприяли особисті знайомства й часті зустрічі білоруського пісняра з українськими колегами по перу. З середини 20-х років минулого століття Білорусь неодноразово відвідували делегації українських письменників, водночас творці молодої білоруської літератури були частими гостями на Україні. Білоруські та українські письменники брали участь у всесоюзних форумах, у святкуваннях національних літератур, в роботі ювілейних комітетів. Зустрічі, листування, взаємне ознайомлення з творчими досягненнями, обмін книжками сприяли встановленню тісних літературних зв'язків. "Ад беларускай паэзіі павеяла на нас чароўнай моваю, народнай прастатой і непасрэднасцю", – засвідчив від імені українських поетів Терень Масенко[9]. Діалог літератур з легкої купалівської руки активізувався, набув інтенсивності.

Міцна творча й особиста дружба встановилась в Янки Купали з П.Тичиною, М.Рильським, І.Микитенком і Т.Масенком. Віддаючи належне значущості змісту та художньої виразності купалівських поезій, українські митці побачили в письменникові людину, достойну своїх творінь. М.Рильський зарахував його до людей, які зачаровують з першого погляду, оскільки він випромінював "ясность мысли, благородство сердца, честность и искренность, душевную красоту и чистоту"[10].

Із сучасної йому української літератури Янку Купалу найбільше зацікавила поезія Павла Тичини. Він оцінив її гуманістичний характер, моральне благородство, наспівність звучання. Водночас автор "Сонячних кларнетів" і "Чуття єдиної родини" був зачарований купалівським словом. Багато творів білоруського побратима П.Тичина знав на пам'ять в оригіналі. У його щоденникових записах чимало згадок про білоруську літературу та її класику. Цитуються рядки окремих

[7] *Купала Янка.* Вибране. – К., 1982. – С. 7.
[8] *Рыльский М.* Цыт. изд. – С. 319.
[9] *Такі* ён быў: Успаміны пра Янку Купалу. – С. 199.
[10] *Рыльский М.* Цыт. изд. – С. 314.

купалівських творів. П.Тичина із задоволенням перекаладав українською мовою поезії білоруського пісняра. Цікавився він і публікаціями про літературного побратима. З його щоденикових записів відомо, що він читав спогади Т.Масенка про співця білоруського народу, які друкувалися в журналах "Вітчизна" і "Полымя", хотів, щоб цей нарис вийшов в Україні окремою книжкою. Крилатим стало тичинівське визначення місця білоруського поета в літературі та його художніх досягнень: "Янка Купала — гэта першая з вяршынь беларускага Эльбруса паэзіі. Магутная яна і чыстая, і высокая. Высокая, бо матывамі сваімі праўдзівая. Чыстая, бо мілагучная і майстэрская, а магутная, бо заўсёды была яна з народам"[11].

Янка Купала був вдячний П.Тичині за пропаганду білоруської поезії в Україні. Два поети мали дружні, світлі взаємини. Пізніше П.Тичина згадував: "Ми з Янкою Купалою стрічалися не так уже й часто, [...] а мені здається, ніби я цілу вічність жив разом з ним і ніколи не розлучався. Так багато яскравого і дорогого залишилося в душі моїй від знайомства зі старшим моїм співбратом по перу. Ми з Янкою Купалою не про все поговорить устигли при наших зустрічах, а мені здається, що нам буквально все було відкрито одне про одного..."[12]

Такі ж теплі взаємини склалися в Янки Купали з іншим класиком української літератури М.Рильським. Сучасники завважували, що їх поріднили спільні риси характеру. Білоруському поетові було приємно, що вірші його побратима живуть у серцях багатонаціональних шанувальників поезії, щиро бажав своєму другові "много лет здоровья и плодотворной работы на пользу цветущей Украине"[13].

Взаємна зацікавленість письменників України та Янки Купали створила сприятливі умови для зміцнення зв'язків двох літератур, для розробки загальних естетичних концепцій і водночас для повного виявлення своїх творчих особливостей.

Значний внесок в розширення та укріплення взаємозв'язків Янки Купали з українською літературою вніс Т.Масенко. З кінця 20-х років минулого століття між поетами встановилися дружні стосунки. Вони часто зустрічалися, листувалися, допомагали один одному. Т.Масенко — чи не найактивніший популяризатор купалівських творів в Україні. У 1928 році він здійснив свої перші переклади поезій білоруського митця ("Вяртаюцца з выраю жоравы, гусі", "...О так! Я — пралетар!"), а згодом його переклади друкувалися в газетах, журналах, альманахах. Він першим переклав українською мовою поему "Над ракою Арэсай" (1934), яка в 1936 році двічі виходила окремим виданням під редакцією П.Тичини. Перекладач згадував, що йому довелося багато попрацювати для передачі змісту поеми відповідно до авторського стилю, для збереження короткого виразного рядка, пісенної інтонації. П.Тичина був суворим і вимогливим редактором, приблизно чотири рази від першого до останнього варіанта він правив переклад із витонченим розумінням творчої манери білоруського поета. Т.Масенко зізнавався, що йому "часамі прыходзілася здзіўляцца, як пры замене асобных эпітэтаў і рыфмаў мянялася ўся страфа: пераклад гучаў дакладна, як і сам арыгінал. Каля двух дзесяткаў строф у перакладзе належаць П.Тычыну..."[14] Це була перша книжка Янки Купали, що вийшла в Україні. Т.Масенко особисто привіз її авторові до Мінська. Білоруський поет висловив вдячність перекладачеві: "Я дужа рады, што мая кніжка выйшла на ўкраінскай мове, [...] бо вельмі люблю і вашу мову і зямлю вашу цудоўную..."[15]

1937 року під редакцією Т.Масенка вийшли "Вибрані твори. 1905 — 1936" Янки Купали. В однотомник увійшли 26 його перекладів творів білоруського поета (23 поезії та поеми "Бандароўна", "Барысаў" і "Над ракой Арэсай"). На початку 50-х років XX століття Т.Масенко переклав "Адвечную песню" і разом із П.Тичиною — комедію "Паўлінка".

Багато українських поетів другої половини 20-х років і в 30-ті роки минулого століття потягнулися до Янки Купали, як на світлий вогник, бо він, як згадував

---

[11] *Янка Купала.* Зборнік матэрыялаў аб жыцці і дзейнасці народнага паэта БССР. – Мн., 1952. – С. 296.
[12] *Купала Янка.* Цит. вид. – С. 5.
[13] *Купала Янка.* Публіцыстыка. – Мн., 1972. – С. 259.
[14] *Такі* ён быў: Успаміны пра Янку Купалу. – С. 203.
[15] *Там само.* – С. 205.

П.Тичина, "[...] умів [...] розкривати себе друзям і в свою чергу уважно їх слухати. В дружніх розмовах своїх Янка Купала тримав себе невимушено, просто. Пимружено іскрилися його добрі очі, і він [...] таке вмів влучне слівце народне підкинути в розмову, що співбесідник не міг не розсміятися. Якась лірична теплота йшла від його слів. Але разом з тим в словах його була і різка нещадна прямота, особливо коли це стосувалося ворогів [...] — жорстока прямота висловлювань. О! У висловлюваннях своїх він зразу перетворювався: слова його звучали невблаганно, твердо, з ненавистю. І співбесідник уже відчував, що перед ним не росто лірик, а поет-трибун"[16].

Пильно й доброзичливо стежив Янка Купала за становленням і розвитком тодішніх молодих українських поетів М.Нагнибіди, П.Дорошка, І.Муратова, С.Крижанівського, А.Копштейна та інших, з якими познайомив його Т.Масенко. Зігрітий теплом і турботою Янки Купали, він знав, що молоді українські поети в особі співця Білорусі знайдуть щирого друга, вимогливого старшого товариша, розумного наставника. Так і сталося. М.Нагнибіда згадував про одну з таких зустрічей з Янкою Купалою в Харкові: "Ён ваяртаўся з поўдня і спыніўся ў Тарэня Масэнкі. Пад вечар гаспадар запрасіў нас — групу маладых паэтаў — на спатканне з Янкам Купалам. Вялікі беларус сустрэў нас ветліва і проста. І літаральна праз некалькі хвілін размовы мы адчулі яго шчырасць і непрыхаваную зацікаўленасць літаратурнаю моладдзю Ўкраіны. Менавіта пра яе на пачатку гутаркі распытваў госць. А потым, усміхаючыся нам, запытаў:

— А можа, вы пачытаеце свае вершы? Кожны па некалькі вершаў?.. Згода?..

Мы добрую гадзіну частавалі госця сваёй паэзіяй. Ён слухаў уважліва, прыплюшчыўшы свае журботныя вочы.

Памятаю, як хораша тады складвалася гаворка. Янка Купала не раз прыгадваў Тараса Шаўчэнку — з пяшчотнасцю і глыбокай пашанай, як удзячны вучань найдаражэйшага свайго настаўніка. Госць прачытаў нам некалькі сваіх перакладаў з "Кабзара". Яны ўразілі нас дакладнасцю карцін і палымянасцю Шаўчэнкавага слова, пералітага ў слова беларускае"[17].

"Усё падабалася ў ім, — свідчив Т.Масенко. — Яго любілі, як любяць бацьку. Я.Купала быў для нас цудоўным прыкладам сапраўднага чалавека. Просты і шчыры. Ён быў такім, як яго песня, як сам народ. Гэта гаварыла аб вялікім чалавечым сэрцы"[18].

Янка Купала, читаючи та слухаючи молодих українських побратимів, умів дати корисну пораду, підтримати, підбадьорити. Він вірив у їхні творчі можливості. Т.Масенко був здивований, коли Іван Домінікович запропонував залучити до перекладів своїх творів молодих поетів та висловив упевненість, що вони успішно виконають цю нелегку роботу. І молоді поети не підвели свого наставника.

Про почуття, з якими вони працювали над перекладами творів класика білоруської літератури, розповів той самий Т.Масенко: "Учытваючыся ў творы Я.Купалы, мы ўсе тады зразумелі, што нам выпаў вялікі гонар перакладаць песні найглыбейшага выразніка дум і жаданняў беларускага народа. Мы разумелі гэта і ганарыліся, што пра нашага сучасніка і паэтычнага настаўніка людзі будуць гаварыць так, як гавораць пра Шаўчэнку, Някрасава, Кальцова, Бёрнса. Сілаю таленту і глыбінёю думкі Купала стаіць побач з імі. Голас яго — гэта голас Беларусі"[19].

Янка Купала залишився задоволений своєю книжкою, що вийшла українською мовою, при зустрічі щиро дякував перекладачам, які працювали із захопленням та любов'ю над перенесенням його слова на український ґрунт: "Адбор твораў для зборніка зроблены ўважліва. У кнігу ўвайшлі якраз тыя творы, якія я найбольш любіў сам. Дзякуй і мастаку. Па яго афармленню відаць, што ён адчуў нашу Беларусь, любіць яе... Я асабліва чакаў гэтай украінскай кніжкі, бо даўняя мая любоў да вашай мовы і песні, да Шаўчэнкі. Але Кіеў мяне так шчыра

[16] *Купала Янка.* Цит. вид. – С. 5.
[17] *Такі* ён быў: Успаміны пра Янку Купалу. – С. 215.
[18] *Там само.* – С. 204-205.
[19] *Там само.* – С. 207.

парадаваў, што пераўзышоў мае спадзяванні... За апошнія гады ў нас выдаюць кнігі ўсё лепш і лепш... І ваша выдадзена з такою любоўю, з такою ўвагай, што я захапіў з сабою паўдзесятка экземпляраў сюды, на пленум (пленум в Тбілісі, присвячений 750-літтю поеми "Витязь у тигровій шкурі" Ш.Руставелі. — *Т.Л.*), каб паказаць таварышам, як добра выдае Украіна не толькі сваіх, але і суседніх, братніх пісьменнікаў"[20].

І надалі українські поети завжди з почуттям відповідальності ставилися до перекладацької праці над купалівськими творами, прагнучи втілити в українському варіанті субстанцію високого слова співця Білорусі. А.Малишко, захоплений купалівською поезією, видав свої переклади окремою книжкою, в яку ввійшло 55 віршів і поеми "Бондаровна", "Над рекою Орессой", "Тарасова доля" (Купала Янка. Лірика. Переклав Андрій Малишко. — К., 1967). З роками вдосконалювався рівень перекладів, глибше й повніше доносилася своєрідність купалівського слова до українського читача.

Успіхи в перекладацькій справі пояснюються тим, що Янка Купала був близький до українських поетів духом своєї творчості, образною будовою своїх творів, їх смисловою та художньою системою. "...Чароўную маляўнічасць і празрыстасць купалаўскага верша я адчуў яшчэ глыбей, калі пачаў перакладаць яго вершы", — завважував М.Нагнибіда[21]. "...З [...] асалодай перакладаў я паэму "Безназоўнае", прасякнутую высокім рэвалюцыйным пафасам и багатую разнастайнай наватарскай рытмікай", — зізнавався І.Муратов[22]. Переклади українських поетів — вираження їхньої вдячності класикові білоруської літератури. Їхня кваліфікована перекладацька робота по-справжньому відкрила перед українським читачем велич купалівської поезії, допомогла розростися її могутній кроні за межі рідної землі.

Янка Купала до своїх останніх днів залишався великим другом української літератури. Хоч би на яких форумах і святкуваннях йому доводилося бути, він завжди вітав своїх українських побратимів. "У святочным шуме і мітусні можна было і размінуцца, але Янка анеяк умеў прыкмячаць сваіх сяброў", — вдячно згадував С.Крижанівський[23]. І справді, на всесоюзних пленумах та з'їздах поруч зі співцем Білорусі можна було побачити П.Тичину, М.Рильського, І.Кочергу, А.Корнійчука та інших представників української літератури.

Українські поети любили творчість Купали, що відкрила перед ними Білорусь, минуле і теперішнє білоруського народу. Образ поета став для них невіддільним від образу білоруської землі.

П.Тичина вважав, що Янка Купала та Якуб Колас піднялись на таку висоту, на яку ще не здіймався до них жоден білоруський письменник, що ця висота загострила їхній творчий слух і зір, дозволила широко осягати навколишній світ.

"Мяне глыбока ўсхвалявала разуменне Купалам сваёй гістарычнай місіі як заснавальніка беларускага літаратурнага слова і адначасова арганічная сціпласць, уласцівая толькі вялікім паэтам. Калі я чытаў "Няхай жа хоць будзе Янка Купала", мімаволі ўсплывалі ў памяці падобныя зместам радкі Тычыны: "І от якомусь гімназистику вкраіньску Музу віддали". Колькі ў гэтай сціпласці шчырага болю, колькі любві да роднага слова і як яна, гэтая сціпласць, і ў Купалы, і ў Тычыны далёка ад позы!", — пояснив І.Муратов витоки захоплення поезією класика білоруської літератури[24].

Янка Купала цінував повагу українських письменників і мав до них глибоке взаємне почуття братерства. Він радів успіхам української літератури, її розквіту, примноженню самобутніх талантів. Доброзичливими відгуками про її творців, перекладами, пропагандою її досягнень, редакторською роботою він сприяв зростанню авторитету української літератури в багатомовній країні. Любов до України він виховував у молодих білоруських поетів.

---

[20] *Там само.* – С. 209-210.
[21] *Там само.* – С. 216.
[22] *Там само.* – С. 217.
[23] *Там само.* – С. 221.
[24] *Там само.* – С. 218.

Отже, літературна діяльність Янки Купали служила зміцненню міжнаціональної довіри, зростанню літературної взаємодії, сприятливо впливала на підйом національних культур, на плідний духовний розвиток двох народів, створювала міцну базу для подальшої співпраці. Інакше й не могло бути: по-перше, звернення до сусідньої літератури сприяє розумінню того народу, до якого вона належить, по-друге, взаємоперекладі піднімають моральну відповідальність художника слова як перед літературою, з якої перекладається твір, так і перед рідною словесністю.

* * *

Поезія Янки Купали з її глибоким проникненням в народне життя та життєстверджуючим пафосом суттєво вплинула на розвиток української літератури. Багато українських письменників вважали і вважають його своїм учителем, літературним наставником, що збагатив їхнє пізнання навколишнього світу та художню майстерність. Купалівська поезія виявилася співзвучною з їхніми творчими пошуками. Як зазначав М.Рильський, "воспитанные на образцах народного творчества и классической литературы, Купала и Колас поражают разнообразием метров и ритмов, богатством строфики, певучестью, звонкостью слова. Они не только прекрасные поэты, — они учителя поэтического творчества"[25]. Янка Купала став для українських поетів зразком письменника, який цілковито присвятив свій талант, самого себе боротьбі за народне щастя, майстром слова, який підіймав болючі проблеми мільйонів. Купалівська поезія сприймалася як школа глибокого входження в народне життя, проникнення в духовний світ людини праці, художнього освоєння животрепетних питань часу. Білоруський поет відкривав нові шляхи в поезії, надихав на нові пошуки та відкриття. "Паэзія і жыццё Купалы — творчы подзвіг любві і адданасці роднаму народу. Яны сталі вялікім прыкладам і школай для літаратараў многіх пакаленняў не толькі Беларусі", — наголосив М.Нагнибіда[26].

Янка Купала — яскравий приклад поета, котрий уміє натхненно і палко висловлювати думки і почуття народу, не гублячи при цьому своєї творчої манери, свого стилю. "До білоруського пісняра я ставився, як до рідного батька та найближчого вчителя, його творчість існувала для мене поряд із творчістю Павла Тичини і Максима Рильського, Володимира Сосюри і Павла Усенка", — згадував С.Крижанівский[27]. Він також зазначив: "Для нас, украінскіх паэтаў, Янка Купала, уся яго спадчына, яго лірыка, эпас, драматургія ўяўляюцца не чымсці іншаземным, а гэткімі ж роднымі і блізкімі, як для самога Янкі Купалы была творчасць Тараса Шаўчэнкі"[28].

"Няма сумнення ў тым, што як у Маякоўскага, Тычыны, Багрыцкага, Святлова, так і ў Купалы, я вучыўся арганічнаму спалучэнню смелага наватарства з класічнай традыцыйнасцю, адкрытага рэвалюцыйнага пафасу з філасофскай разважнасцю, чыстых гукаў прызыўнай баявой сурмы з элегічнасцю лірычнай флейты" — сповідався І.Муратов[29].

Поетичне слово Янки Купали виступало й виступає прикладом художньої виразності, ясності рядка, щирості, задушевності й наспівності. Поезія П.Тичини, М.Рильського, В.Сосюри, А.Малишка, М.Нагнибіди, О.Ющенка та інших українстких поетів значно збагатилась від зустрічі з купалівською музою, засвітилась новими гранями.

Творчість Янки Купали відіграла важливу роль у зміцненні взаєморозуміння між українським і білоруським народами, послужила укріпленню зв'язків між двома літературами. Поет став дорогим для українського народу не менше, ніж для білоруського. "Для нас, украінцаў, Янка Купала свой — ад кораня да кроны, — підтвердив Борис Олійник на святковому вечорі в Москві, присвяченому 100-річчю від дня нарождення народного співця Білорусі. — Настолькі свой, родны і блізкі, што многія з майго пакалення на просьбу настаўніка ўспомніць самых

[25] *Рыльский М.* Цыт. изд. – С. 323.
[26] *Такі* ён быў: Успаміны пра Янку Купалу. – С. 216.
[27] *Крижанівський С.* Ми пізнавали неповторимий час. – К., 1986. – С. 191.
[28] *Такі* ён быў: Успаміны пра Янку Купалу. – С. 223.
[29] *Там само.* – С. 217-218.

выдатных паэтаў Украіны, разам з Шаўчэнкам, Франко, Лесей Украінкай, Паўло Тычынам называлі імя Янкі Купалы"[30]. Купалівські твори органічно вписались у контекст української літератури і сприймаються як невід'ємна частина культури українського народу. Білоруський поет став її живим явищем, увійшов у кожний дім, у книжки та підручники.

* * *

Поезія Янки Купали, сам образ поета, сприйнятий як сумління білоруської землі, настільки органічно ввійшли в життя та літературну долю багатьох українських поетів, що надихнули їх на створення поезій про народного співця Білорусі. Йому присвячені твори М.Рильського, А.Малишка, Я.Шпорти, І.Муратова, С.Крижанівського, О.Ющенка та ін.

Хто знав його — ніколи не забуде
Очей його людської теплоти.
Він лицар був високої мети,
Він ворог був лукавства і облуди.
Він нас учив найглибше поважати
Святиню роботящої руки, —
І увійшов наш Янка у віки,
Як образ Білорусії крилатий.

М. Рильский. Янка Купала

* * *

Для багатьох українських письменників з Янки Купали почалося захоплення білоруською літературою. "З таго часу, як я пераклаў "Безназоўнае", — писав І.Муратов, — мне не раз даводзілася перакладаць беларускіх паэтаў, і я заўжды рабіў гэта з вялікай асалодай. Але пры гэтым заўсёды памятаў, што першай маёй любоўю на ніве беларускай паэзіі быў незабыўны Янка Купала"[31]. Схожу думку висловив Б.Степанюк: "...Що б я не писав про Білорусь, що б не перекладав з білоруських поетів, передо мною Янка Купала і Якуб Колас — і як зразок класичності, і як вимір поетичної майстерності, і як сам братній народ"[32]. Так само прийшов до білоруської літератури і М.Нагнибіда: "Моя дружба с белорусами [...] началась с прекрасной поэзии Янки Купалы, открывшей передо мной высокую душу братского народа. Потом, на первых Всесоюзных курсах молодых писателей, я познакомился с Аркадием Кулешовым, который нередко читал мне стихи на своем певучем языке, рассказывал о белорусских литераторах... А потом жизнь подарила радость знакомства с Максимом Танком, Петрусем Бровкой, Пименом Панченко, Иваном Шамякиным, Янкой Брылем, Петром Глебкой, Анатолием Велюгиным и другими моими белорусскими побратимами"[33].

І справді, перекладачі поезії Янки Купали потім звернулися до поезій інших білоруських митців, щедро віддавали свій час і частину творчого запалу популяризації творів білоруської літератури в Україні.

Живий інтерес до Білорусі та її літератури супроводжувався зверненням до художнього зображення життя білоруського народу. У творах українських поетів знайшлося місце для передзвону дзвінких сосен Біловежської пущі, сумних перегуків журавлів, тихого хлюпання хвиль Нарочі, чистоти росяних лук і для прославлених у слові українському працелюбства, мужності й толерантності білоруського народу, безсмертя фортеці над Бугом, захоплюючих кварталів Мінська, лляних наспівів задумливих сіл. Білоруська тематика зайняла помітне місце у творчості багатьох українських поетів, стала палкою потребою їхніх думок і серця, насамперед у творчості купалівських перекладачів (П.Тичина, М.Рильський, В.Сосюра, А.Малишко, М.Нагнибіда, С.Крижанівський, О.Ющенко, Б.Степанюк, Д.Павличко, Р.Лубківський та ін.). Українська література сказала про білоруський народ вагоме поетичне слово. Переплелися між собою, як корені дуба, пісні взаємної невичерпної любові українських і білоруських поетів. Взаємонаближення двох культур сприяло їхньому взаємному збагаченню. Історія

---

[30] *Літаратура* і мастацтва. — 9.07.1982. — №27.
[31] *Такі* ён быў: Успаміны пра Янку Купалу. — С. 219.
[32] *Янка Купала* та Якуб Колас і Україна.— С. 59.
[33] *Советская* Белоруссия. — 25.12.1982. — №249.

переконує, що українську й білоруську літератури неможливо відмежувати одну від одної, що їх міжлітературна спільність взаємовигідна та перспективна.

* * *

Янка Купала разом зі своїми українськими побратимами у 20—40 рр. XX ст. підготував ґрунт для подальшого спільного розвитку двох літератур, заклав основи їх животворної співпраці та взаємозбагачення й виробив стратегію їх взаємодії та взаємопричетності, а це доводить, що залучення свого народу до іншої культури дозволяє зрозуміти інший народ, знайти з ним спільні точки зіткнення не тільки в культурному, а й у моральному, економічному та політичному житті. Наближення народів забезпечує їх паралельний розвиток, можливість отримувати духовну підтримку, уникати надто вузьких ідей, не зациклюватися на захопленні своїм тому тільки, що воно своє, не ганьбити чуже тільки тому, що воно не своє. Взаєморозуміння з іншими народами — свідчення морального здоров'я нації, її вміння поєднувати національні проблеми із загальнолюдськими.

Співробітництво у сфері мистецтва дозволяє тверезо оцінювати свої досягнення і прогалини, своєчасно помітити варті уваги нові явища, отримати нові імпульси для творчого вдосконалення, тим самим вивірити вектор творчих пошуків і надати йому свіже дихання, що збагачує і зміст, і форму творів. Процес уважного ставлення культур одна до одної, синтезуючи художні відкриття, збільшує естетичне багатство кожного з народів, кожної з літератур, сприяючи в найрізноманітніших літературних формах виразніше виявлятися гуманістичним загальнолюдським устремлінням. Не можна не погодитися з Миколою Шамотою: "Хто ж думає, що йому нема чого вчитися у інших, або боїться, щоб чогось у нього не запозичили, тому залишається розраховувати хіба що на роль позаштатного сторожа при національній культурі, але далеко не на роль її творця"[34].

Історичний досвід Янки Купали та українських поетів доводить, що взаємозв'язки літератур відповідають національним потребам. Успішно закладені ними основи співробітництва двох літератур досі служать позитивним взірцем взаємного шанобливого ставлення національних культур, доводячи, що процес співдружності письменників сприяє їхньому глибокому осмисленню навколишнього світу.

Стійкі взаємозв'язки між білоруським та українським народами, між білоруською та українською літературами дозволили за короткий час прискореними темпами подолати штучну ситуацію парадів національного відособлення, властиву для початку 90-х років минулого століття, і відродити історично зумовлене взаємне тяжіння, відновити й розширити для себе інформаційний простір сусідів, щоб з позиції нового мислення і з новою енергією продовжити розвивати, вдосконалювати та зміцнювати взаємовигідні стосунки чистої дружби між народами й літературами, що, безсумнівно, сприяє розширенню творчих горизонтів, полегшує шляхи до нових досягнень, приносить плідні результати.

Втішно, що двосторонні доброзичливі стосунки, відроджувані з початку XXI ст., трансформувалися в застосуванні до нових умов, активізувалися і знову набули системності й масштабності. Яскравий приклад — зведені на білоруській землі (Мінськ, Брест) пам'ятники Т.Шевченку, проведення року Кобзаря в Білорусі (2002), видання як у Білорусі, так і в Україні "Нарысаў беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей", збірника "Народзе мой" І.Франка в Білорусі, поеми "Новая земля" Я.Коласа в Україні, книжки "Шевченкова дорога в Білорусь" (укладач Р.Лубківський), нарисів про Білорусь, білоруських казок в перекладі українською мовою, встановлення співпраці між музеями Янки Купали і Т.Шевченка, проведення Днів культури Республіки Білорусь в Україні, Днів Мінська в Києві, аналогічних заходів в Україні, нагородження групи білоруських письменників орденами України тощо.

Після багатолітньої перерви знову організовуються зустрічі письменників двох держав і проводяться спільні заходи, що сприяє подальшому розвитку духовних зв'язків та поглибленню гуманістичного співробітництва, взаємної популяризації

---

[34] *В сім'ї* великій. — К., 1971. — С. 67.

творчих досягнень. Так, під час проведення XIV Мінської міжнародної книжкової виставки-ярмарку (2007), на якій Україна презентувала 1,5 тисячі кращих національних видань за останні два роки, у фонд Національної бібліотеки Білорусі передано більше 100 книжок українських видавництв, зокрема Повне зібрання творів Т.Шевченка, твори І.Франка, сучасних письменників, наукова література.

Приклад співдружності Янки Купали з українськими побратимами літературного цеху, установлення надійних мостів єдності і братерства між народами й літературами виявився важливим не тільки для свого часу. Цей досвід сприятливо впливає на формування поглядів нових поколінь діячів білоруської та української культур, натхненно діє на творчий процес могутнім стимулом, служить подальшому вдосконаленню національних мов, підтримці національної словесності на гідному рівні, надихаючи на проведення широкомасштабних заходів у сфері культурної співпраці, що, зрештою, позитивно відображається й на нормалізації міждержавних відносин.

Нові покоління білоруських та українських письменників на досвіді своїх попередників переконуються, що взаємна увага літератур сприяє успішному вираженню національної самодостатності й національних почуттів, значному розширенню читацької аудиторії, зростанню розуміння своєї нації іншими народами, піднесення її авторитету та доброзичливого ставлення до неї, її рівноправному існуванню у світовому суспільстві, а літературі допомагає стати складовою світової культури.

м. Вілінг, США *Пер. з рос. Юлії Шутенко*

Наші презентації

Київська Русь. – 2007. – Кн. 1 (X) (Шляхи).

Відкриває номер Т.Щербаченко (“Геологіка шляхів”) та інтерв’ю М.Скуби з В.Скуратівським. У рубриці *“Апокрифи”* – концептуальний матеріал К.Москальця “Василь Стус: незавершений проект” (“Вірші, які не потребують запису, є різновидом або виявом тієї святості, яка не потребує канонізації. ...Життєвий проект Василя Стуса виявився успішним, а його жертвоприносини – немарними”); про виставу “Іду за край...”, присвячену Поетові, розповідають режисер Національного академічного театру ім. Лесі Українки О.Гаврилюк, актори Р.Семисал і Р.Трифонов, а також Ю.Підмогильна.

Прозу презентують О.Гаврош, А.Дністровий (“Гопи і філософія”, 2002-й), Ю.Камаєв (“Неподолане прокляття”), О.Санченко (“Баркарола: O sole mio”), поезію – О.Зарахович (“Заборонена зона”). Відгуки – на “Танці в масках” Л.Денисенко (Є.Повєткін), “Зону покриття” Стівена Кінга (А.Кокотюха), “Як я стала святою” Т.Малярчук (О.Веремко-Бережний), “День смерті Пані День: американська поезія 1950–60-х років у перекладах Ю.Андруховича” (К.Бабкіна), “Квітослава” Отара Довженка (А.Процук), “Пристрасний коханець” Мануели Ґретковської (О.Дзира), “Славка” Г.Ткачук (О.Мамчич), “Товариство Боягузів, або Засіб від переляку №9” Л.Вороніної (Н.Литвинова), О.Євтушенко “Обличчя музики: Творчі портрети українських зірок” (Ю.Зелений), “Біля джерел” В.Горського та “Давньоруське любомудріє...” (І.Лисий). У рубриці *“Матриця”* – “Книга та книжники в Київській Русі” В.Горського, у рубриці *“Барабан”* – розмова П.Вольвача з художником-графіком, автором серії поштових марок незалежної України Ю.Логвином.

В.Л.